

SIMONE WEIL ÉS A POLGÁRI KULTÚRATISZTELET MEGÚJÍTÁSA

A szegénység, igaz, nem bűn, koldusnak lenni azonban igenis bűn — mondja Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényében Marmeladov, a prostitúcióra kényszerülő Szonja Marmeladova apja, aki a lánya által az éhező gyerekek számára keresett filléreket itálra költi. Marmeladov, tudjuk, nem a maga meggyőződését hangoztatja, hanem erkölcsi erejének megroppanása következtében enged az emberi lét szellemi alapjairól megfélemező polgári berendezkedés előítéletének, az anyagiasságnak, a legújabb korban az európai embert megkísértő szellemi eltévelyedésnek. Természetesen nemcsak a szegény, a koldus is Isten szegénye, az anyagi javakban szűkölködés vagy a tőlük megfosztottság állapotát ő is köteles elviselni, és a társadalom nála előnyösebb helyzetben lévő tagjai kötelesek iránta megértést, részvétet tanúsítani, lehetőségeikhez képest helyzetén enyhíteni. Az anyagiasság eltévelyedése nélkül egyébként nem fokozódott volna a társadalom jelentős részét meggyötörő nyomor szinte járványos betegséggé. De talán ennél is fontosabb: nem lenne oly nehezen elviselhető, ha — ugyancsak az anyagiasság miatt — nem a teljes részvétlenség övezné, illetve ha a vele szembeni lelki, szellemi ellenállóképességet nem rontaná le az anyagiasságnak magát a nyomorgót sem kímélő eltévelyedése.

Az anyagiasságnak a polgári korban bekövetkező járványos elharapódzása a kultúratisztelet elapadásához, azoknak a lelki-szellemi javaknak a visszavonásához vezet, amelyekben a polgár a keresztény közösségben részesült. Simone Weil misztikája ebből a fogyasztékoságból kovácsol erényt. A zárt keresztény társadalomban elképzelhetetlen feladatra vállalkozott: saját kultúratiszteletét oly módon tette próbára, hogy szembenézett a kultúrát nem tisztelő, a keresztény hagyománytól annak ismerete ellenére elforduló beállítottság problémájával. Amikor a bűnt szerencsétlenségként értelmezi, magát próbára téve, és a krisztusi megváltás egyetemességét kinyilvánítva, kultúratisztelő polgár létére a kultúrát nem tisztelő polgár marmeladovi logikájába helyezkedik bele. Amikor pedig a bűn borzalmától eljut a megváltás misztériumáig, a krisztusi megváltás egyetemességének (a kultúrát nem tisztelő polgárt is magában foglaló voltának) gondolatát a jelen adottságai közt érvényesítve, saját kultúratiszteletét újítja meg.

Simone Weil érdeme, hogy a kommunizmus torz utópiáját elutasítva a kultúrát nem tisztelő beállítottságot nem társadalmi, gazdasági, hanem szellemi-lelki problémaként kezeli, azaz tényleges alapjaihoz vezeti vissza. Eljárása leleplezi, hogy a kommunizmus eltévelyedése a polgári kultúratisztelet elapadása nyomán állt elő, benne magának a polgári társadalomnak a kultúrát romboló anyagiassága mutatkozik meg végletes formában. Azáltal, hogy a közönségesség mint szellemtelenség kérdését a keresztény hiten belül fölveti, megteremt annak lehetőségét, hogy korának torz társadalmi tanításával szellemi alapon lehessen fölvenni a harcot.

Weil misztikájának érvényét nem szünteti meg az sem, hogy a századunk második felében kialakult jóléti társadalom és az azt kísérő "kemény" pragmatikus gondolkodás diavatja a szerencsétlenség bűnének élményét mérsékli. Nem teremtett merőben új helyzetet a kommunista rendszernek időközben — jórészt a gyakorlatias gazdasági-politikai erőfeszíté-

sek eredményeképpen — bekövetkezett bukása sem. A szellemtelenség és a közönségesség mint kultúrát nem tisztelő beállítottság lehetősége az emberi létezés szakadtanul kíséri, és a nyílt társadalom gondolkodásához — a helyzet viszonylagos rendezettsége ellenére — hozzátartozik e nem kívánatos lehetőség érvényének tudata. Csak az vált azóta nyilvánvalóvá, hogy a probléma számos oldalát gazdagon föltáró misztikus tapasztalatban nem kielégítő a megoldás útját keresni. A jóléti társadalmi rendezettségének és a gonoszt távol tartani igyekvő pragmatikus beállítottságnak a közegében nem remélhető a polgári kultúratizsletet kellő fokának fömmtartása, a polgári képmutatásnak a Simone Weil által igényelt föltétlen elutasítása.

A jelen helyzet arra irányítja a figyelmet, hogy Simone Weil misztikája, mint minden misztika, polgári jellegű, és az arisztokratikus hagyományt őrző egyháztól eltérően nem képes az üdvörtörténet előttünk tornyosuló feladatainak megoldására. Weil a lázadó polgárt bírálja, de a misztikus a lázadás következtében előállt polgári társadalom közegén belül marad. Ezért csak misztikusan, titokba burkoltan és nem színről színre látja az igazságot.

Az anyagiasság nem olyan fogyatékoság, amely az erkölcs elvont követelményeitől való eltéréssel magyarázható. A létezésünket a természetbe, az anyagi világba beágyazó polgár hajlamos az anyagiasságra. Ez a hajlam csaknem a kultúra egészét átfogó eltévelyedéssé pedig a polgár szellemi lázadása, az arisztokratikus szellemi szempont elutasítása, a polgári társadalom kialakulása következtében vált. Bár a polgári korban eltévelyedést kell látnunk, nem mondható, hogy a benne kifejeződő szellemi lázadás értelmetlen volna. A kultúrtörténeti kitérő értelme abban áll, hogy következményeként a polgár, saját kárán tanulva, önálló léttapasztaló képességének hiányát belátva, képes lesz elfogadni és méltányolni a léttapasztaló, a kultúrtörténeti folyamat fenntartása érdekében személyes erőfeszítéseket vállaló humanista teljesítményét, és tudomásul venni saját, ugyancsak ontikusan megalapozott, de mégis másodrangú szerepét. Erre azonban nem a polgár lelki tapasztalatait föltáró és hozzá hasonlóan polgári alapon álló misztikus, hanem a vele teljes mértékben azonosuló, de arisztokratikus beállítottságú apostol teszi képessé.

A nyílt társadalom hitét veszített polgárának újraevangelizálása, illetve annak Simone Weil-i programja kultúrafölfogásunk két, egyaránt nemkívánatos változatát, szellemi látóköriünk kiteljesedésének két akadályát segít eltávolítani. Nem lehet ontikus az a kultúrafölfogás, amely a bűn, a szellemi mozgástérrel megfosztottság, a kultúrát nem tisztelő beállítottság lehetőségével nem számol, amely az evilágiságban megragadva a keresztény kultúrát a zárt keresztény társadalom intézményeivel azonosítja. Másfelől nem tekinthető kereszténynek az a felfogás, amely a gnózisba tévedve a kultúrát nem tisztelő beállítottságot az emberi létezés kiküszöbölhetetlen tényezőjének tekinti, s amely a zárt keresztény társadalom felbomlásából a kultúra szellemi-lelki közösségteremtő erejének elégtelenségére következtet, és a keresztény hitet a világcivilizáció kis szigeteire utalja vissza. Simone Weil misztikájának jelentőségét az tanúsítja, hogy egyszerre képes a modern kor körülményeit tudomásul venni, és a keresztény egyetemesség követelményéhez ragaszkodni: a bűn mélységének tudatában is a szeretetet mindenkire kiterjeszteni, illetve a minden emberhez odaforduló szeretet készletéseinek engedelmeskedve, a bűn mélységét meglátni.

Simone Weil, a kultúrát nem tisztelő polgár "szerencsétlenségév el" azonosuló misztikus Krisztusban nem a királyt, a főpapot és a prófétát, hanem csak a hitében megroppanó istenembert, a két társa között keresztre feszített "latrot" látja, aki szerencsétlenségében így kiált fel: "Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?" Nem ismeri el a polgárt vilá-

gában elhelyezni nem tudó Ószövetséget, és lényegében tagadja az intézményesített, a történelemben, a kultúra építésében szerepet vállaló arisztokratikus szellemiségű egyházat. De néhány kivételes megnyilvánulásától eltekintve tagadja a keresztény kultúra teljesítményeit is, és egyértelműen csak az antik görögség szellemi alkotásaiért tud lelkesedni, amelyekben az egyetemesség szempontjának be nem vonása miatt a kultúratisztelet nem haladta meg a polgár erejét, és nem apasztotta el hitét. Mindez természetesen önmagában véve az arisztokratikus szempont gyökeres elutasítása volna, és Simone Weil szándéka ellenére a kultúrát tisztelő, de hitében meggyengült, az országot, a hatalmat és a dicsőséget magának követelő, képmutató polgár ideológusává válna, ha a bűn borzalmának, a kultúrát nem tisztelő polgár szellemtelenségének, közönségességének megtapasztalása ellenére a misztikus lázadna, ha Krisztus példájának követése nem arra ösztönözné, hogy Isten bárányaként alázatosan vegye magára a világ bűneit, és a bűnt valóban bűnnek, az undorító szenvedést a vele azonosulás közben is undorító szenvedésnek nevezze, azaz ily módon élje át a polgári lázadás, a polgári önmegváltás elégtelenségét, tehát közvetve az arisztokratikus szempont nélkülözhetetlenségét. Ez az alázat juttatja arra a belátásra, hogy a vallási gondolkodás szabadságához föltétlenül és zseniálisan ragaszkodó misztikus magát eretneknek tekintse, hogy elismerje a vallási élményt módszeresen a polgár lelkiségéhez igazító gondolatainak csonkaságát, torzó voltát, és következetesen tartózkodjék nézeteinek tanításától, attól, hogy az egyházzal szemben magának a tanítás szabadságát követelje, sőt még attól is, hogy megkeresztelkedjen, és magát mintegy kihívóan, a lehetséges félreértések tisztázódása előtt kereszténynek tekintse.

A középkor misztikusainak esetében az egyház vállalta magára a misztikus gondolatainak, a vallási gondolkodást megújító szellemi tapasztalatainak egyeztetését a tanítással. Jelenünkben a vallási gondolkodás szabadságának az egyház részéről való megadása korábban szokatlan feladatot ró az arisztokratikus szempont világi képviselőtéről gondoskodni kívánó humanista gondolkodásra. Neki kell, önmagának a vallási gondolkodáshoz való viszonyát is tisztázva, megmutatnia, mi módon illeszthető be a misztikus tapasztalat a kultúra rendszerébe, és fölmentenie a misztikust az eretnekség gyanúja alól, illetve kiderítenie, miképpen védhető ki a szellemi eltévelyedés veszélye, hogyan kerülhetők el a hamis, eretnek értelmezések. Ez a szokatlan feladat azonban a humanista számára egyedülálló lehetőség is arra, hogy a misztikában adott szellemi tapasztalatot kifejtve, a polgári létezés ontikus megalapozottságát elismerje, arisztokratikus és polgári szempont viszonyát intellektuálisan megvilágítsa, és az újkori emberközpontú világképet kiteljesítve, kultúrtörténeti kiegyenlítő-süket lehetővé tegye.